

1° quod erunt tres magnitudines, tres bonitates, tres perfectiones; consequenter tres magni, tres boni, tres perfecti substantive, contra Aug. supra cit.—Sequitur 2° quod omnes tres personæ erunt quid perfectius, saltem extensive, quam una, contra eundem Aug., lib. VI *de Trinit.*, c. 8, n. 9, et lib. VIII, c. 1, n. 2, et serm. 38 de tempore¹, ubi ait: «Tantus est solus Pater, quantus est simul Pater et Filius et Spiritus sanctus.» — Sequitur 3° quod nulla persona erit infinite perfecta, quia nulla habebit omnem omnino perfectionem; Patri namque deerit filiatio et perfectio relativa filiationis, sicut Filio deerit paternitas et perfectio relativa paternitatis; sicut enim inter relationes intercedit oppositio relativa, ita inter perfectiones relativas. Ergo Pater non erit formaliter infinite perfectus, neque similiter Filius. — Sequitur 4° tolli æqualitatem inter personas divinas. Prob. 1°. Hoc ipso quo paternitas est perfectio relativa distincta a filiatione, debet ab ea distingui specie, seu quasi specie et essentialiter, tum quia paternitas et filiatio non differunt solo numero, ut duæ paternitates aut duæ filiationes, cum quia distinctio mere numerica petitur a potentialitate et materia, quæ non est in Deo; unde quidquid differt in Deo, specie et essentialiter differt. Atqui quod specie et essentialiter differt ab alio, est necessario perfectionis inæqualis cum illo, quia species sunt sicut numeri, quorum unus vel excedit vel exceditur semper ab altero. Prob. 2°. In hypothesisi, Pater et Filius essent perfectiores Spiritu sancto, quia Pater ultra perfectionem paternitatis, et Filius ultra perfectionem filiationis, haberent perfectionem spirationis activæ, Spiritus sanctus autem haberet unam perfectionem, scilicet spirationis passivæ. Ergo.

1. Hic sermo perpetam Augustino adscriptus, totus est ex Aleuini libro *de Trinitate*.

DISSERTATIO IV

DE PERSONIS DIVINIS

D. Thomas, a. q. 29 ad q. 38.

ARTICULUS I

Utrum personæ divinæ constituentur relationibus?

Persona recte definitur a Boetio, lib. *de Duabus naturis*¹: «Rationalis naturæ individua substantia.» Hanc definitionem hic et alibi explicat ac defendit S. Thomas, et cum eo communiter theologi.

Unde inferes, hypostasim et subsistentiam magis late patere quam personam²; quod enim hypostasis et subsistentia significant in toto genere substantiarum, hoc nomen personæ significat in genere rationalium substantiarum.

Quæstio hic est non parum difficilis: per quid constituentur divinæ personæ. Pro cuius resolutione.

Nota 1° relationem duplicem importare conceptum, scilicet conceptum *in* et conceptum *ad*. Conceptus *in* est communis omnibus accidentibus, et in divinis, omnibus relationibus, cum hac differentia, quod in relationibus creatis importat inhærentiam, quia est accidens, in divinis subsistentiam, quia est substantia, identificata scilicet cum natura divina; unde fundamentum relationis divinæ, quatenus realis, non est aliquid reale distinctum, ut in creatis, sed ipsa identificatio cum natura divina. Conceptus *ad* est relationi specificus, eoque distinguitur ab aliis accidentibus, et distinguuntur diversæ relationes inter se, quatenus dicunt respectum ad diversos terminos.

Nota 2° cum Cajetano, quem sequuntur Joannes a S. Thoma et plures alii Thomistæ, in ipso conceptu *ad* posse

1. Hic q. 29, a. 1, o. — 2. *Ibid.*, a. 2, o.

iterum distingui duplicem conceptum, seu duplicem rationem : primam, quatenus est entitas relativa in se, seu in actu signato, et afficiens ut *quo* subjectum; secundam, quatenus ipsum exercite et actu refert ut *quod* ad terminum. Prius est enim concipere relationem in se entitative afficientem ut *quo* subjectum, quam ipsum actu referre ad terminum : sicut prius est concipere albedinem entitative et in actu signato afficere ut *quo* parietem, quam ipsum actu reddere album, licet sint semel et simul tempore. *X nota*

Neque dicas, hunc conceptum *ad* afficientem ut *quo* subjectum seu in actu signato, coincidere cum conceptu *in*. Nam conceptus *in* non solum pertinet ad lineam entis relativi, sed etiam absoluti, quia non importat tantum inhærentiam vel subsistentiam ipsius *ad*, sed etiam prædicata intrinseca et absoluta entis creati vel increati : ita ut, si sit relatio creata et accidentalis, importet non solum inhærentiam, sed etiam rationem entis limitati, dependentis, potentialis, etc., omnesque perfectiones et imperfectiones talis accidentis; si sit relatio increata, conceptus *in* importat non solum esse subsistens et reale, sed etiam ipsam entitatem divinam cum omnibus attributis et perfectionibus quæ in *Ly divina* includuntur. *

Dico : Personæ divinæ constituuntur relationibus, non sub conceptu formæ exercite referentis, sed sub conceptu entitatis seu formæ afficientis subjectum et hypostatice subsistentis¹.

Prob. ratione, qua simul confutantur variæ sententiæ. Personæ divinæ constituuntur per aliquid reale. Sed illud reale in divinis non potest esse aliud quam relatio. Ergo. — Major constat. Personæ enim divinæ sunt reales et realiter inter se distinguuntur independenter ab intellectu; eo autem constituuntur quo sunt et distinguuntur. — *Prob. min.* Omne reale quod possumus concipere in divinis personis, vel sunt ipsæ personæ secundum se totas spectatæ,

1. Hic q. 40, a. 2 et 4, o; q. 8 de *Potent.*, a. 3, o.

vel aliquid absolutum commune omnibus, vel aliquid notionale cuilibet proprium¹, et istud notionale est triplex, nempe origo, innascibilitas respectu personæ Patris, de quo est potissimum difficultas, et relatio. Atqui ex his omnibus rationibus nulla, præter relationem, potest constituere divinam personam. Ergo.

Singulæ minoris partes sunt probandæ.

Prob. prima pars min. contra Præpositivum² et Gregorium Ariminensem. Eo personæ divinæ constituuntur in ratione talis personæ, quo ab invicem distinguuntur. Atqui personæ divinæ non distinguuntur inter se, se totis, alias differrent per essentiam et in essentia, in qua tamen conveniunt. Ergo. Hinc in concil. Lateran., lib. I Decretal., cap. *Firmiter*, dicitur : « Sanctissima Trinitas secundum communem essentiam est indivisa, secundum vero personales proprietates discreta. » Et in concil. Flor., sess. 1, asseritur « personas divinas per suas proprietates differre. » Unde hæc sententia Præpositivi, cujus meminit S. Thomas infra q. 32, a. 2, 0, communiter a theologis rejicitur et variis censuris notatur.

Prob. secunda pars min. Quod est commune tribus personis, non potest specialem constituere personam ab aliis discretam. Atqui omnia absoluta in Deo sunt tribus personis communia, ut fatentur omnes theologi. Ergo. Unde hæc sententia, quæ tribuitur Joanni de Ripis, Licheto et paucis veteribus, jam e scholis exulavit, ut ad minus erronea et temeraria.

Prob. tertia pars min., et 1° quod persona Patris non constituatur per innascibilitatem, contra Vasquem et Alarcon : quia innascibilitas sumitur vel formaliter vel fundamentaliter. Si formaliter, tunc nihil ponit³, sed dicit solam negationem principii; persona autem Patris realis est et per aliquid reale constituitur. Si sumatur fundamentaliter, id est pro fundamento talis negationis, vel illud funda-

1. Explicationem *notionis* habes ad finem artic. 2. — 2. Hic est Durandus a S. Portiano, *Doctor affirmativus* dictus. — 3. Hic q. 40, a. 3, ad 3.

mentum est absolutum, adeoque personam constituere incapax, ut diximus, vel relativum, quod non potest esse aliud quam relatio paternitatis.

Prob. iterum tertia pars min., scilicet personas non constitui per origines activas et passivas¹, quæ sententia communiter tribuitur S. Bonaventuræ. *notas*

Contra rationem originis est quod constituat personam. Ergo. — *Prob. ant.* 1° Persona importat ex suo conceptu essentiali esse fixum et permanens atque in facto esse, cum sit ultimus terminus naturæ, reddens illam incommunicabiliter subsistentem. Atqui origo concipitur essentialiter ut in fieri, nempe activa, ut influxus et egressus a principio; passiva, ut via et tendentia ad terminum. Ergo. — *Prob. 2° idem ant.* Origine activa supponit personam a qua egreditur; actiones enim sunt suppositorum, et prius est personam esse quam personam operari. Ergo eam non constituit. Passiva vero præsupponitur ad personæ constitutionem, quia est via ad illam constituendam; unde non potest dici illam constituere formaliter, sed vialiter tantum et causaliter; sicut Petrus constituitur formaliter homo per humanitatem, vialiter tantum et causaliter per nativitatem: queritur autem hic de constitutivo formali. Ergo.

Superest igitur ut sola relatio sit divinarum personarum constitutivum, quia sola est illarum ad invicem distinctivum; sola autem distinguit, quia sola adfert oppositionem et incommunicabilitatem, omnia enim absoluta sunt tribus personis communia. Unde illud celebre Boetii: « Substantia præbet unitatem, relatio multiplicat Trinitatem, » et istud vulgatum Anselmi: « Omnia in divinis sunt unum et idem, ubi non obviat relationis oppositio. » Et in concil. Tolet. II, in confessione fidei, habetur sic: « In relatione personarum numerus cernitur. » Et infra: « Hoc solo numerum insinuant, quod ad invicem sunt. »

Relatione, inquam, constituuntur personæ: non qui-

1. Hic q. 40, a. 2, o.

dem relatione in actu exercito, seu concepta ut forma actu et exercite respiciente seu quasi deosculante ut *quod* terminum, ut sic enim supponit personam et sequitur ad generationem; sed relatione in actu signato concepta ut *quo* secundum quidditatem, quatenus afficientem subiectum, et quidem substantialiter, utpote identificatam cum natura divina, sub quo conceptu habet rationem formæ hypostaticæ et subsistentis. Hæc diligenter adverte ad solutionem difficultatis objectionum.

ARTICULUS II

Utrum in Deo secundum se considerato et personis præintellecto sit aliqua subsistentia absoluta, et præter illam sint insuper tres subsistentiæ relativæ.

Subsistentia quatuor importat: 1° singularitatem; res enim in universali non subsistunt; 2° modum existendi per se independentem ab alio sustentante, qui dicitur perseitas independentiæ; 3° modum existendi incommunicabiliter, seu incommunicabilitatem naturæ ut suppositatæ et terminatæ alteri termino et supposito, quæ dicitur perseitas incommunicabilitatis; 4° ipsum concretum naturæ per modum habentis ipsam et principii *quod* operationum.

Dico 1°: In Deo secundum se considerato et relationibus ac personis præintellecto datur subsistentia absoluta, qua existit per se, independentem ab alio sustentante, et constituitur principium *quod* operandi¹.

Ita Aug., lib. VII *de Trinitate*, cap. 4; Hieron., Epist. 57, ad Damas.; Cyrillus Alex., et alii, sed maxime S. Thomas cit. in margine.

Prob. Deus secundum se consideratus et relationibus ac personis præintellectus est revera subsistens. Atqui non subsistentia relativa et personali. Ergo subsistentia essen-

1. In I *Sentent.*, dist. 21, q. 1, a. 1, 4 c, 9 c; q. 9 *de Potent.*, a. 5, ad 13.

tiali et absoluta. — Minor patet. — Maj., in qua est difficultas, prob. multipliciter : 1° Deus, secundum se consideratus et ut personis præintellectus, creat et operatur ad extra, alias non forent indivisa opera Trinitatis ad extra; item intelligitur intelligens et volens in illo priori. Ergo et subsistens. — Patet conseq.; quia, cum subsistentia sit actus substantialis, prius natura convenit quam operatio, quæ ex communi conceptu non est actus substantialis. Unde dicit S. Thomas infra, q. 73, a. 2, 0 : « Nihil potest per se operari, nisi quod per se subsistit. » Et illud commune axioma : « Actiones sunt subsistentium. »

2° Subsistere dicit maximam perfectionem; dicit enim modum essendi perfectissimum. Atqui Deo secundum se considerato et personis præintellecto convenit omnis perfectio. Ergo. — Patet minor, tum quia Deus, secundum se consideratus et præintellectus relationibus, est actus purus, infinitus, ipsum esse in se et a se independentem a quocumque alio; item, quia a relationibus nullam haurit perfectionem, ut supra diximus, sed potius suam illis tribuit. Ergo.

3° Deo antecedenter ad personas convenit esse seu existere per se. Ergo et subsistere. — Patet conseq., quia per subsistentiam absolutam nihil aliud intelligimus quam perseitatem independentiæ, seu existere per se, et aliunde, in principiis D. Thomæ, existentia supponit subsistentiam; existere enim per se est actus subsistentis. — Antecedens autem est manifestum; existentia enim est quid absolutum, imo ipsa Dei essentia absque virtuali distinctione.

Pro solutione *objectionum*, nota adversarios non negare Deum personis præintellectum existere per se independentem a quovis alio, et esse principium *quod* operationum; sed negant formalitatem qua talis constituitur posse vocari subsistentiam, quia non præbet incommunicabilitatem. Nos vero dicimus posse vocari subsistentiam, non simpliciter, sed cum addito, subsistentiam absolutam, seu, si vis, inadæquatam, tum quia sic locuti sunt SS. Patres, tum quia, quamvis relatio divina non præbeat perseitatem independentiæ, vocatur tamen ab adversariis subsis-

tentia, quia præbet perseitatem incommunicabilitatis. Quidni ergo formalitas, de qua loquimur, diceretur subsistentia; quia, licet non præbeat perseitatem incommunicabilitatis, præbet tamen perseitatem independentiæ, et rationem principii *quod* in operando? Sed quia est quæstio de nomine, diutius non immoror.

Dico 2° : Præter subsistentiam absolutam, dantur in Deo tres subsistentiæ relativæ et personales.

Ita S. Thomas hic q. 29, a. 2, ad 2, ubi ait : « Sicut nos dicimus in divinis pluraliter tres personas et tres subsistentias, ita Græci dicunt tres hypostases. » Et infra, q. 40, a. 3, ad 2 : « Paternitate Pater non solum est Pater, sed est Persona, et est quis, sive hypostasis. »

Prima ratio, a priori. Juxta fidem catholicam, in Deo sunt tres personæ, tres hypostases, tria supposita. Atqui persona, hypostasis, suppositum, constituuntur formaliter subsistentia. Ergo in divinis sunt tres subsistentiæ. — Prob. conseq. Ad multiplicationem nominis substantivi, quale est suppositum et persona, requiritur multiplicatio formæ. Unde, si unica daretur in Deo subsistentia, etsi tribus relationibus modificata, sicut datur unica natura tribus relationibus modificata, non magis possemus dicere in divinis tres personas quam tres deos, sed teneremur unicam personam agnoscere, propter unitatem subsistentiæ. Imo, non possemus dicere tres subsistentes etiam adjective, sicut dicimus modo tres divinos, quia nomina adjectiva non multiplicantur nisi multiplicato supposito, v. g., idem homo habens plures artes non dicitur plures artifices; non multiplicata autem subsistentia, non multiplicaretur suppositum, quod subsistentia formaliter constituitur, ut dicebamus modo.

Secunda ratio, a priori. De ratione subsistentiæ ut sic, prout abstrahit a communicabili et incommunicabili, est reddere naturam ut habentem esse per modum totius subsistentis et principii *quod* agendi; ut enim fert commune axioma, « actiones sunt subsistentium. » Et hac ratione admittimus in Deo personis præintellecto subsistentiam absolutam, qua constituatur principium *quod* actionum

essentialium et communium. Atqui in Deo non solum sunt operationes essentielles et communes toti Trinitati, sed etiam notionales¹ et propriæ divinis personis, ut generare Patri, spirare Filio, spirari Spiritui sancto. Ergo debent dari, non solum diversi modi incommunicabilitatis, sed veræ et distinctæ subsistentiæ relativæ, quibus constituantur distincta principia *quod* harum actionum notionalium, scilicet Pater principium *quod* generationis activæ, Filius principium *quod* spirationis activæ, imo et Spiritus sanctus terminus *qui* hujus spirationis: quia, sicut principium *quod*, ita et terminus *qui* hujus actionis debet esse subsistens; sicut enim actiones, ita et passiones seu quasi passiones sunt subsistentium.

Tertia ratio, a posteriori desumpta ex mysterio Incarnationis. Natura humana unita fuit Verbo, non in aliquo sibi et aliis personis communi, alias tres personæ essent incarnatæ, sed in aliquo sibi proprio. Atqui unita est in ejus subsistentia personali supplente vices subsistentiæ creatæ. Ergo datur in Filio subsistentia personalis virtualiter distincta ab absoluta: si in Filio, pari ratione in Patre et Spiritu sancto.

1. *Notio* in divinis, ut docet Angelicus, hic q. 32, a. 2 et 3, nihil aliud est quam « propria ratio cognoscendi divinam personam, » vel, ut alii dicunt, « ratio objectiva notificans personam. » Unde *notio* concipitur ut forma abstracta qua, veluti nota et caractere, una persona ab aliis distinguitur et dignoscitur, ita ut, sicut dicimus Deum deitate vel essentia esse unum, sic dicimus Patrem paternitate constitui et a Filio distingui. — Tria requiruntur ad veram rationem notionis divinarum personarum. Primum, quod ad originem pertineat, quia personæ constituuntur et distinguuntur solis relationibus in origine fundatis. Secundum, quod pertineat ad dignitatem: non quod sit necessario in se dignitas, sed saltem dignitatem denotet, quia persona est nomen dignitatis, scilicet subsistens in natura intellectuali. Tertium, quod sit aliquid speciale, quia quod est commune tribus personis, non est sufficiens ratio dignoscendi et discernendi unam ab alia.

ARTICULUS III

Utrum Spiritus sanctus procedat a Filio?

Spiritum sanctum a Patre procedere, communis est et certa fides, quam expresse tradit Scriptura. *Joann.*, xv, 26: *Cum venerit Paraclitus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit*, et quam adversus Arianos et Macedonianos, qui cum Filium et Spiritum sanctum in ordinem creaturarum redigerent, dicebant Filium a solo Patre, et Spiritum sanctum a solo Filio esse factum, concilium Constantinopolitanum I decretorie definivit, addendo Symbolo Nicæno has particulas de Spiritu sancto: « Qui ex Patre procedit. »

At ipsum a Filio procedere negant Græci, non tamen negant omnem in eo respectum ad Filium¹. Concedunt namque Spiritum sanctum esse Spiritum Filii, et esse a Patre per Filium, imo quod sit a Filio, quod effluat, seaturiat, emanet, spiretur a Filio; non tamen quod procedat ab illo, quia existimant id importare duo principia, nec Patrem et Filium esse unicum illius processionis principium, eo quod *procedere* apud ipsos designet processionem ex principio quod ab alio non procedit. Unde videtur quæstio quasi de nomine, nata ex ignorantia vel pertervia.

Dico: Spiritus sanctus a Filio procedit².

Prob. 1° autoritate Scripturæ. Tria esse asserit Scriptura, quæ stare non possunt, si Spiritus sanctus non procedat a Filio: primum, quod Spiritus sanctus accipiat de Filio; secundum, quod Filius mittat Spiritum sanctum; tertium, quod Spiritus sanctus sit Spiritus Filii. Igitur

1° Spiritus sanctus accipit a Filio. *Joann.*, xvi, 13 et 14:

1. Hic q. 36, a. 2, o; Opusc. I, cap. 32, § *Volunt autem.* —

2. *Ibid.* et IV *Contra gent.*, c. 24.

Non loquetur a semetipso; sed quaecumque audiet loquetur, et quae ventura sunt annuntiabit vobis. Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis. Atqui in divinis una persona non accipit ab alia, nisi quia procedit ex illa, Ergo. — Prob. min. Quod quis accipit ab alio, vel est quid accidentale, vel quid substantiale. Atqui Spiritus sanctus non accipit a Filio aliquid accidentale; uterque enim est expers accidentis. Ergo quid substantiale, et ipsam substantiam per actionem substantialem, quod est procedere in substantia a Filio. Item, Spiritus sanctus accipit a Filio scientiam; ab illo enim audiet quaecumque annuntiabit. Atqui scire illi est esse, ut ait Aug., *Tract. xcix in Joann.*, n. 4. Et patet, quia scientia in Deo non distinguitur ab essentia.

2° Filius mittit Spiritum sanctum¹. *Joann.*, xv, 26 : *Cum venerit Paraclitus, quem ego mittam vobis a Patre.* Et cap. xvi, 7 : *Si non abiero, Paraclitus non veniet ad vos; si autem abiero, mittam eum ad vos.* Atqui Spiritum sanctum mitti a Filio, est ab illo procedere. Ergo. — Prob. min. Missio unius ab alio fit vel tamquam a superiore, per imperium, vel tamquam a sapientiore, per consilium, vel per processionem seu originem, tamquam a principio. Atqui Spiritus sanctus non mittitur a Filio tamquam a superiore, per imperium; neque tamquam a sapientiore, per consilium. Ergo tamquam a principio, per processionem seu originem.

3° Spiritus sanctus dicitur² spiritus Filii. *Act.*, xvi, 7 : *Cum venissent autem in Mysiam, tentabant ire in Bithyniam, et non permisit eos Spiritus Jesu.* *Galat.*, iv, 6 : *Misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra;* et alibi. Ex quibus sic argumentor. Eo modo Spiritus sanctus dicitur Spiritus Filii, quo dicitur Spiritus Patris, *Matth.*, x, 20 : *Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis.* Atqui in tantum dicitur Spiritus Patris, in quantum procedit a Patre. Ergo. — Item Spiritus sanctus dicitur Spiritus Filii, vel quia pro-

1. Opusc. I, cap. 32, § *Similiter*, et *Contra gent.*, loco cit. —
2. Opusc. cit., cap. 32, § *Ad ostendendum*.

cedit a Filio, vel quia Filius procedit ab ipso. Non secundum. Ergo primum. — Prob. maj. Spiritus sanctus non dicitur Spiritus Filii ratione subjectionis aut servitutis, sed ut persona coequalis. Ergo ratione originis, quia nempe procedit a Filio, aut Filius ab ipso; nihil enim est aliud assignabile.

Prob. 2° ex Patribus Græcis qui ante schisma floruerunt, et ex conciliis generalibus. S. Athanas., *Orat. in contra Arian.* : « Quaecumque, inquit, Spiritus habet, hæc a Verbo habet. » Et in Symbolo quod ejus nomine inscribitur : « Spiritus sanctus a Patre et Filio, non factus, nec genitus, sed procedens. » S. Basilius, lib. V *contra Eunom.*, probat Spiritum sanctum esse ordine tertium in SS. Trinitate, et secundum a Filio, « ut qui ab illo esse habeat. » S. Epiphanius, in *Ancorato*, n. 8 : « Spiritus Patris et Spiritus Filii..., ex Patre et Filio procedens. » S. Cyrillus Alex., cum synodo Alex., in *Epist. ad Nestorium*, n. 10 : « Etsi Spiritus in propria persona subsistat, eatenusque in seipso consideretur quatenus est, et non Filius, non est tamen ab eo alienus, quandoquidem Spiritus veritatis nominatur, Christus autem veritas est; et proinde quoque ab illo atque a Deo Patre procedit. »

Porro hæc Epistola S. Cyrilli lecta et probata fuit in quinque conciliis generalibus, tertio, quarto, quinto, sexto et octavo. Eadem veritatem, præsentibus et consentientibus Græcis, postea definierunt concil. Lat. IV, sub Innoc. III, Lugdun. II, sub Greg. X, et Florent., sub Eug. IV.

Prob. rationibus. 1° Si Spiritus sanctus a Filio non procederet, non distingueretur ab illo; distinguuntur enim personæ per solam relationem originis¹. Ergo. Hanc rationem conc. Florent. adhibuit contra Græcos, licet eam non admittant Scotistæ.

2° Omnia in divinis sunt communia, ubi non obviat relationis oppositio, ut fert axioma communiter receptum. Atqui inter Patrem et Filium non est oppositio relativa

1. Hic q. 36, a. 2, o.

ratione spirationis activæ. Ergo hæc est utrique communis.

3° Si Spiritus sanctus non procederet a Filio, Filius non haberet totam essentiam Patris, proindeque non esset Filius, nec cœqualis Patri. Ergo. — Prob. ant. Non haberet eandem voluntatem cum Patre; nam, si haberet, produceret per illam Spiritum sanctum, sicut Pater producit. Ergo. Si *dicas*: Filius habet eundem intellectum cum Patre, et tamen non producit Verbum sicut Pater; item, Spiritus sanctus habet eandem voluntatem cum Patre, et tamen non producit alium Spiritum sanctum, sicut Pater. *Resp.* disparitatem esse quod Filius, procedendo per intellectum, ipsa sua processione exhaurit totam fecunditatem divini intellectus, cum sit terminus ejus adæquatus; sicque non restat aliud Verbum producendum. Similiter Spiritus sanctus, procedendo per voluntatem, exhaurit pariter totam fecunditatem divinæ voluntatis, utpote terminus ejus adæquatus; unde non restat alius terminus producendus. At vero, dum Verbum per suam generationem accipit voluntatem a Patre, nondum concipitur exhausta hæc voluntas, nec habere suum terminum adæquatum per processionem Spiritus sancti; quia Verbum concipitur prius procedere quam Spiritus sanctus. Et ideo voluntas non est minus fecunda in Filio ad productionem Spiritus sancti, quam in Patre.

4° Quidquid non est contra naturam alicujus, non est impossibile. Atqui esse principium Spiritus sancti, non est contra naturam Filii, neque in quantum est Deus, quia Pater, qui est Deus, est principium Spiritus sancti; neque in quantum est Filius, eo quod est alia processio Spiritus sancti, alia Filii. Non est autem repugnans, id quod est a principio secundum unam processionem, esse principium alterius processionis, sicut Filius est a Patre ut a principio, et est principium alterius ipse Filius. Relinquitur ergo quod non sit impossibile Filium esse principium Spiritus sancti. In divinis autem non differt esse et posse. Ergo Filius est principium Spiritus sancti¹.

1. IV *Contra gent.*, c. 24, 9°.

Petes 1° utrum recte dicatur Spiritum sanctum procedere a Patre per Filium.

Resp. affirmative¹. Sic enim locuti sunt Patres Græci, et inter Latinos S. Hilarius, lib. XII *de Trinitate*. Ratio est, quia Filius habet a Patre quod ab eo procedat Spiritus sanctus. Ergo potest dici quod Pater per Filium spirat Spiritum sanctum; sive, quod idem est, quod Spiritus sanctus procedat a Patre per Filium: quo etiam sensu dicitur de operationibus ad extra, *Joann.*, 1, 3: *Omnia per ipsum facta sunt*.

Petes 2° utrum Pater et Filius sint unum principium Spiritus sancti.

Resp. affirmative².

Prob. 1° ex Patribus. Aug., lib. V *de Trinitate*, c. 14, n. 15: « Fatendum est, inquit, Patrem et Filium principium esse Spiritus sancti, non duo principia. » Idem Basilius, lib. II *contra Eunom.*; Anselmus, lib. *de Processione Spiritus Sancti*.

Prob. 2° ex conciliis. Concilium Lugdunense II: « Damnamus, inquit, qui temerario ausu asserere præsumperint quod Spiritus sanctus ex Patre et Filio tanquam ex duobus principiis, et non tanquam ex uno, procedit. » Referatur cap. *Fideli*, *de summa Trinitate*, in sexto Decretal., et concil. Florent., in litteris unionis: « Definimus quod Spiritus sanctus ex Patre et Filio... æternaliter tanquam ab uno principio et unica spiratione procedit. »

Prob. 3° rationibus. 1° Pater et Filius in omnibus sunt unum, in quibus non distinguit eos relationis oppositio. Atqui in hoc quod est esse principium Spiritus sancti, non opponuntur relative. Ergo. 2° Quia in Patre et Filio una est virtus spirativa. Unde, sicut quia in tribus personis est una deitas, non dicuntur tres dii; ita, quia in Patre et Filio est una virtus spirativa, non sunt duo principia, sed unum principium Spiritus sancti.

1. Hic q. 36, a. 4, c. — 2. *Ibid.*

Petes 3° utrum hæc particula *Filioque* jure sit addita Symbolo Nicæno-Constantinopolitano.

Resp. affirmative : quia hæc additio facta fuit ex legitima autoritate, scilicet Ecclesiæ, et ex causa necessaria, nempe ut efficaciter reprimeretur error tunc latius grassans inter Græcos contra processionem Spiritus sancti a Filio. Unde ipsi Græci in concil. Lugdun. II approbaverunt hanc additionem, Symbolumque, et ter hanc additionem repetendo, cantaverunt cum Latinis inter missarum solemnias. Et concil. Florentinum, post causam diligentissime discussam, in definitione fidei cui subscripserunt cum Latinis omnes Græci, excepto Marco Ephesino, sic dicit : « Definimus insuper, explicationem verborum illorum *Filioque*, veritatis dicendæ gratia, et imminente tunc necessitate, licite ac rationabiliter Symbolo fuisse appositam. » Ergo. ✕

ARTICULUS IV

De missione divinarum personarum.

D. Thomas, q. 43.

[*Quæritur* 1° utrum alicui divinæ personæ conveniat mitti.

Resp. affirmative¹. *Joann.*, III, 17, dicitur : *Misit Deus Filium suum in mundum.* *Ibid.*, v, 36, Christus de seipso dicit : *Ipsa opera quæ ego facio testimonium perhibent de me, quia Pater misit me.* Iterum, *ibid.*, VI, 58 : *Misit me vivens Pater.* Item, *ibid.*, VIII, 16 : *Solus non sum, sed ego et qui misit me Pater.* De Spiritu sancto, *ibid.*, XIV, 26 : *Spiritus sanctus quem Pater mittet in nomine meo.* Et *ibid.*, XV, 26 : *Paraclitus quem ego mittam vobis a Patre.* Et ita pluries.

Ratio est² : In ratione missionis duo importantur, quo-

1. Hic q. 43, a. 1, o. — 2. *Ibid.*

rum unum est habitudo ad eum a quo mittitur ; aliud est habitudo missi ad terminum ad quem mittitur. Per hoc enim quod aliquis mittitur, ostenditur processio quædam missi a mittente, vel secundum imperium, sicut dominus mittit servum ; vel secundum consilium et suasionem, ut si consiliarius dicatur mittere regem ad bellandum ; vel secundum originem, ut si dicatur quod flos emittitur ab arbore, splendor a sole. Item, ostenditur habitudo ad terminum ad quem mittitur, vel ut ibi incipiat esse ubi prius non erat, vel ut incipiat esse aliquo novo modo quo prius non erat. Atqui, licet missio convenire non possit divinæ personæ secundum imperium aut consilium, potest tamen convenire secundum quod importat processionem originis a mittente. Item, licet ex parte termini non possit convenire secundum quod importat esse ubi prius non erat, potest tamen convenire secundum quod importat novum modum existendi in alio : sicut Filius dicitur missus a Patre in mundum, secundum quod inceptit in mundo esse novo modo per carnem assumptam, et tamen ante *in mundo erat*, ut dicitur *Joann.*, I, 10. Ergo.

Hinc inferes 1° missionem divinarum personarum posse definiri sic : Processio originis unius personæ ab altera, cum novo modo existendi in alio.

Inferes¹ 2° Patrem non mitti, quia a nullo procedit. Potest tamen dari ; quia, quamvis nemo se mittere possit, potest tamen se dare.

Inferes² 3° non quamlibet personam mittere, si sumatur missio proprie et adæquate, sed solum illam cui convenit esse principium illius quæ mittitur ; quia, ut dictum est, missio proprie et adæquate sumpta duo importat, scilicet originem personæ missæ a mittente, et habitudinem ad terminum ad quem mittitur. Et sic Filius mittitur tantum a Patre, Spiritus sanctus a Patre et Filio. Si autem sumatur missio improprie et inadæquate, pro sola habitudo missi ad terminum seu effectum ad quem mittitur,

1. *Ibid.*, a. 4, o et ad 1. — 2. *Ibid.*, a. 3, o ; Opusc. I.

præcisa habitudine missi ad eum a quo mittitur, tunc dici potest quod tota Trinitas hunc effectum operatur. Et secundum hunc sensum intelligendus est S. Aug., lib. II de *Trinit.*, c. 5, n. 8, ubi istud *Isaïæ*, XLVIII, 16 : *Nunc Dominus Deus misit me, et Spiritus ejus*, interpretatur de persona Verbi, quam dicit fuisse missam a Spiritu sancto, ut incarnaretur. Plures tamen hoc interpretantur de humana Christi natura, secundum quam missus est a Spiritu sancto ad prædicandum.

Queritur 2° utrum missio dicenda sit æterna, an temporalis.

Resp. dicendam esse temporalem tantum¹; quia, præter habitudinem ad principium æternum, dicitur habitudinem ad terminum temporalem per quem completur in ratione missionis. Ergo dicenda est temporalis tantum: sicut creatio, quamvis ejus principium sit æternum, quia tamen effectus quem connotat est temporalis, non dicitur æterna, sed temporalis.

Queritur 3° utrum missio invisibilis divinarum personarum sit solum secundum donum gratiæ sanctificantis.

Nota ante responsionem, missionem ex parte termini seu effectus temporalis quem connotat, dividi in visibilem et invisibilem. Visibilis est quæ fit in aliquo effectu vel signo sensibili manifestante personam missam, ut quando Verbum missum est ut incarnaretur, quando Spiritus sanctus missus est in Apostolos sub specie ignis. Missio invisibilis est quæ fit in aliquo effectu spirituali et invisibili, qualis fit in justificatione peccatoris per donum gratiæ. Differunt autem istæ missiones: 1° quod in missione visibili mittatur una persona et manifestetur sine altera; in missione vero invisibili duæ personæ procedentes mittantur, et quamvis Pater non mittatur, venit tamen et se communicat animæ cum aliis, juxta illud Christi, *Joann.*, XIV, 23 : *Si quis diligit me..., Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus;*

1. Hic q. 43, a. 2, o.

2° quod missio visibilis possit fieri per quamlibet rem visibilem, invisibilis autem per solum donum supernaturale in anima productum. Et cum sint varia dona supernaturalia, ut gratia gratum faciens, auxilium actuale, gratia gratis data, donum fidei, etc., quæstio est, an solum secundum donum gratiæ gratum facientis, seu sanctificantis, sit missio invisibilis, sive an solum per gratiam sanctificantem anima disponatur et perficiatur ut sit idoneum templum et habitaculum divinæ personæ missæ; non enim in missione solæ gratiæ mittuntur, aut dantur, ut dicam modo, sed ipsæ personæ divinæ. His notatis, ad quæstionem

Resp. affirmative¹; quia tunc persona divina mittitur, quando novo modo existit in alio. Atqui per solam gratiam sanctificantem persona divina novo modo existit in homine. Ergo. — Major patet ex definitione missionis. — Prob. minor. Communis modus quo Deus est in omnibus creaturis est per immensitatem, scilicet per essentiam, præsentiam et potentiam. Præter autem istum modum communem, est unus specialis qui convenit naturæ rationali, quo Deus dicitur esse in illa ut cognitum in cognoscente et amatum in amante, quando scilicet creatura rationalis habet Deum invisibiliter sibi præsentem per gratiam et charitatem, et efficitur templum Dei atque ejus habitaculum. Atqui id non fit nisi per gratiam sanctificantem et charitatem, qua homo sic habet Deum, ut illo tanquam amico possesso uti et frui libere possit. Ergo.

Ex hoc collige, triplicem fieri in homine missionem invisibilem divinarum personarum: primam, in prima hominis justificatione; secundam, in quolibet augmento gratiæ; tertiam, in beatitudine, in qua Deus novo et speciali modo erit in anima per unionem suæ essentiæ in ratione speciei intelligibilis.

Queritur 4° utrum per missionem invisibilem personæ divinæ fiant substantialiter præsentis animæ, ita ut si,

1. *Ibid.*, a. 3, o.

per impossibile, non essent substantialiter præsentes per immensitatem, forent nihilominus ratione doni gratiæ sanctificantis.

Resp. affirmative ¹.

Prob. 1° ex Scriptura sacra. Ad Rom., v, 5, dicitur: Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis. Ubi distinguitur inter charitatem datam et Spiritum datum. Frustra autem S. Scriptura inter utrumque distingueret, si Spiritus non esset substantialiter præsens, sed tantum in dono charitatis.

2° Propter hujusmodi præsentiã ratione doni gratiæ sanctificantis, justus dicitur templum Dei, I Cor., III, 16: Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis? et statim: Templum Dei sanctum est, quod estis vos. Hoc autem verificari non potest de donis gratiæ, quibus non consecratur templum, sed solis divinis personis, ut Spiritu sancto, de quo dicitur: Habitat in vobis.

3° Divinæ personæ per missionem invisibilem ratione doni gratiæ sanctificantis sunt aliter præsentes animæ quam per immensitatem, alioquin quotiescumque aliquid produceretur in anima, diceretur mitti, siquidem sunt substantialiter præsentes per immensitatem, ubicumque aliquid producit. Atqui, nisi specialiter sint præsentes substantialiter animæ ratione doni gratiæ sanctificantis, erunt tantum præsentes per immensitatem, quatenus nempe producerent aliquem effectum in anima. Ergo.

Si objicias, Deum per gratiam esse in justo ut cognitum in cognoscente et amatum in amante, cognitum autem esse in cognoscente et amatum in amante objective tantum, et non substantialiter: resp. per gratiam sanctificantem sic Deum esse in cognoscente et amante, ut cognoscens et amans sit ejus templum, et eo libere fruatur; ad quod non sufficit præsentiã objectiva, sed requiritur substantialis.]

¹, Ibid., a. 1, o, et a. 3, o.

TRACTATUS

DE DEO CREATORE

PROŒMIUM

D. Thomas, *Contra Gent.*, lib. II, c. 1.

[*« Meditatus sum in omnibus operibus tuis, in factis manuum tuarum meditabar. Ps. CXLII, 5.*

» Rei cujuslibet perfecta cognitio haberi non potest, nisi ejus operatio cognoscatur. Ex modo enim operationis et specie, mensura et qualitas virtutis pensatur. Virtus vero naturam rei monstrat; secundum hoc enim unumquodque natum est operari, quod actu talem naturam sortitur.

» Est autem duplex rei operatio, ut Philosophus tradit, *Metaphys.*, IX, text. comm. 16: una quidem quæ in ipso operante manet, et est ipsius operantis perfectio, ut sentire, intelligere et velle; alia vero quæ in exteriorem rem transit, quæ est perfectio facti quod per ipsam constituitur, ut calefacere, secare et ædificare.

» Utraque autem dictarum operationum competit Deo: prima quidem in eo quod intelligit, vult, gaudet et amat; alia vero in eo quod res in esse producit et eas conservat et regit.

» Quia vero prima operatio perfectio operantis est, secunda vero perfectio facti, agens autem prius naturaliter factum est et causa ipsius, oportet quod prima dictarum operationum sit ratio secundæ et eam præcedat natura-